

Kmetje in družbena transformacija¹

Abstract

Peasants and Social Transformations

The author introduces us to the main ideas and concepts of Russian thinker Alexander Vasilievich Chayanov. Even today, Chayanov is an important reference in peasant studies and movements around the world. He wrote about the position of peasants within an economy that's organized by capital, and the potential of the peasantry for social and political transformation. Van Der Ploeg reflects on the usefulness and potentials for translating Chayanov's findings and concepts into today's world. The text is a translation of the first chapter of Van Der Ploeg's *Peasants and the Art of Farming* (Fernwood Publishing, 2013).

Keywords: Chayanov, peasantry, farm, peasant studies, balance, equilibrium, capitalism

Jan Douwe Van Der Ploeg is the Head of the Department for Rural Sociology at the Wageningen University. He also lectures at the China Agricultural University in Beijing. His work is based on extensive field research and focuses on the structural position of peasantry and alternative forms of its organization. He is the author of numerous monographs, studies, and articles.

Povzetek

Avtor v prevodnem prispevku predstavi osnovne ideje in koncepte ruskega misleca Aleksandra Vasiljeviča Čajanova, ki še danes velja za pomembno referenco na področju kmečkih študij in gibanj po vsem svetu. Čajanov se je v svojih delih ukvarjal s položajem kmetstva v kapitalistično organizirani ekonomiji ter z njegovim potencialom za družbeno in politično transformacijo. Avtor besedila razmišlja o uporabnosti in možnostih prevajanja dognanj in konceptov Čajanova v današnji čas.

Ključne besede: Čajanov, kmetstvo, kmetija, kmečke študije, ravnovesje, izravnava, kapitalizem

Jan Douwe Van Der Ploeg je član oddelka za ruralno sociologijo na nizozemski Univerzi v Wageningnu, predava pa tudi na pekinški Kitajski agrikulturni univerzi. V svojih delih, ki temeljijo na obsežnem terenskem raziskovanju, se ukvarja predvsem s položajem kmetstva in alternativnimi oblikami njegove organizacije. Je avtor številnih monografij, študij in člankov.

¹ Besedilo je prevod prvega poglavja monografije Jana Douweja Van Der Ploega *Peasants and the Art of Farming: A Chayanovian Manifesto*, ki je leta 2013 izšla pri kanadski založbi Fernwood Publishing. Avtorju se tovariško zahvaljujemo za dovoljenje za prevod in objavo.

Vprašanje, ki razdvaja

Radikalna levica je bila glede kmečkega vprašanja v preteklosti močno razcepljena. V številnih vidikih še vedno je, in to kljub znakom v političnih in znanstvenih razpravah, novih družbenih gibanjih in družbeno-materialni stvarnosti, ki kažejo na to, da velike razkorake vse bolj premoščamo. In čeprav zveni pretirano optimistično, lahko trdimo, da razkorakov ne premoščamo toliko, kolikor ti postajajo vedno manj pomembni (kar je prav tako način za razreševanje polemik, še posebej političnih). Zgodnejše polemike bledijo, ker smo v mnogih krajih po svetu priča novim razvojnim težnjam, ki zagotovo presegajo meje preteklih razprav.

Zgodovinsko so bile glavne polemike močno povezane z dvema vodilnima mislecema, Vladimirjem Iljičem Leninom in Aleksandrom Vasiljevičem Čajanovom, ki sta se v prvih desetletjih 20. stoletja spuščala v ostre polemike, ki so odsevale različne interese in obete, ki so v ruski družbi že dolgo tleli in so se silovito razkrili v času revolucije leta 1917. Takratna Rusija je bila v osnovi agrarna država, industrija pa je predstavljala zgolj majhen delež državnega gospodarstva. Kmetje so bili veliko številčnejši kot industrijski delavci in – kljub vzniku kapitalističnih kmetijskih podjetij (o pomembnosti katerih so burno razpravljali) – so bili velika večina podeželskega prebivalstva. Kmečke skupnosti so nudile okvir, v katerem je potekal vsakdanjik večine Rusov. Lenin (in širše boljševiki) in Čajanov (predstavnik *narodnikov*)² sta to stvarnost interpretirala na različne načine in zavzela drugačna stališča glede vloge različnih družbenih skupin (še posebej kmetstva), kar je sprožilo srdite polemike o prihodnosti ruske družbe.

Prvotno se je velik razkorak osredinjal okoli več medsebojno močno povezanih vprašanj. Najpomembnejša so v prvi vrsti zadevala definicijo razrednega položaja kmetstva – ta vprašanja so bila močno povezana s praktičnimi temami, kot sta narava koalicij in vloge, ki bi jo lahko v revoluciji igrale različne skupine prebivalstva. Drugič, veliko so razpravljali o stabilnosti kmetstvu podobnih oblik (ali »načinov«) proizvodnje (glej tudi Bernstein, 2009). Bi te neizogibno razpadle, bi se lahko s časom reproducirale, ali pa bi potekala neenaka, vendar sestavljena procesa razpada in poustvarjanja? Tretjič, ali naj tisti, ki se zavzemajo za prehod v socializem, kmečko agrikulturo obravnavajo kot vredno nadaljevanja ali preobrazbe? Ali so kmečki načini proizvodnje obetaven način proizvodnje hrane in pomembno ter občutno prispevajo k razvoju družbe kot celote? Ali pa so druge oblike proizvodnje,

2 *Narodniki* so bili rusko revolucionarno gibanje v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju. Prizadevalo si je za egalitarno družbo, ki bi temeljila na ruskih kmečkih skupnostih. V začetku 20. stoletja je zamislila tega gibanja izražala Socialna revolucionarna stranka, ki je imela močno podporo na ruskem podeželju (glej tudi Martínez-Alier, 1991).

kot so velike zadruga pod državnim nadzorom, veliko boljše (pa naj so kolhozi, ljudske komune ali kaj drugega)? Je kmetstvo ovira za spremembe, ker si bo prizadevalo zavirati prehod na tovrstne, domnevno večvredne oblike, ali pa bi lahko postalo glavno gonilo preobrazbe, potrebne na podeželju?

Danes, torej v začetku 21. stoletja, se številna od teh vprašanj zdijo strahotno zastarela, še posebej ko so vezana izključno na ruske razmere v obdobju po letu 1917. Vendar moramo upoštevati, da:

a) polemika nikakor ni omejena na Rusijo. Glavni predstavniki tistega časa so se navezovali in so v svoje analize poskusili vključiti tudi drugačne izkušnje iz drugih krajev: Amerike, Nemčije (zlasti Prusije), Švice, Češkoslovaške, Italije in Nizozemske. Prav tako je razprava hitro dobila svetovno razsežnost ter je segala od vzhoda do zahoda in od severa do juga. Kjerkoli je prišlo do prevzema oblasti ali večjih režimskih premikov, se je postavilo vprašanje, ali je socializem (oziroma širše: boljšo družbo) mogoče ustvariti z dodeljevanjem močne vloge kmetom pri splošnem procesu razvoja podeželja. To vprašanje se je nenehno porajalo, še posebej na območjih, kjer so bili kmetje v ospredju revolucionarnega boja: v Mehiki, Vietnamu, na Kubi in Kitajskem (Wolf, 1969). Razprave v teh državah so pogosto odpirale dodatno pomembno vprašanje: Kako naj bi izvedli zemljiške reforme? V Mehiki v tridesetih letih prejšnjega stoletja in Italiji neposredno v povojnih letih, ko so bile zemljiške reforme oblikovane in deloma izvedene, še zdaleč niso bile zgolj teoretično vprašanje, temveč neodložljiv problem. Leta 1974 so bile osrednja tema na Portugalskem, kmalu zatem v Angoli, Mozambiku in Gvineji Bissau; na Kubi po Castrovi revoluciji in potem znova po letu 2010; na Kitajskem v drugi polovici 40. let in nato ponovno od leta 1978 naprej. Enaka razprava se je pojavila v Vietnamu v letih 1954 in 1986, v času reform *doi moi*. Na Japonskem se je razprava začela po drugi svetovni vojni in se z dnevnega reda nikoli ni umaknila. Na Filipinih je bila tema pomembna v 50. letih 20. stoletja, se ponovno pojavila ob volitvah leta 1986 in postala še izrazitejša med in po aquinskih reformah leta 1988. Podobne razprave so se v Latinski Ameriki odpirale vedno znova, četudi vsakič s specifičnimi poudarki (kot na primer v obdobjih delovanja Ligas Camponesas v Braziliji in radikalnih agrarnih reform v Peruju); zajele so vso celino ter sooblikovale tamkajšnji agrikulturni sektor, kot ga poznamo danes. Mnogotere zemljiške reforme, ki so preplavile kontinent, je mogoče opredeliti kot boj med *campesinistas* (zagovorniki čajanovskih stališč) in *descampesinistas* (ki so zavzeli leninistična stališča). Polemika, ki se je najprej pojavila v Rusiji leta 1917, se je torej porajala vedno znova. Kot piše Kerblay (1966: xxxvi): »Medtem ko je Lenin [...] zahteval takojšnjo zaplenitev velikih posesti [...] in nacionalizacijo zemljišč, vključno s kmečkimi, je bila Liga za agrarno reformo [v kateri je

bil Čajanov član izvršnega komiteja] naklonjena predaji vseh zemljišč kmetom.«

Enaka razprava se je ponovno, četudi v rahlo drugačni obliki, pojavila glede (možne) vloge kmečkih skupnosti. Na *mire*, ruske kmečke skupnosti, so se pogosto navezovala mnoga radikalna politična gibanja v Rusiji. Tudi druge so tovrstnim skupnostim priznavali možno vlogo pri tranziciji. Mariátegui, vodilni latinskoameriški radikalni mislec, je na primer zapisal (1928: 87): »Kmečke skupnosti utelešajo učinkovito zmožnost za razvoj in preobrazbo.«

b) Polemike niso ostale omejene le na agrarna vprašanja, temveč so se razširile tudi na mnoga druga. V Peruju je tak primer t. i. »el problema del indio«, vprašanje staroselske populacije, ki govori jezika *kečua* in *ajmara*, v andskem gorovju vzreja živino ter se sooča z močno diskriminacijo, izkoriščanjem in zatiranjem. Mariátegui je to »vprašanje staroselcev« spretno navezal na agrarno vprašanje in trdil, da lahko večdimenzijsko zanemarjanje in podrejanje domorodne populacije razrešimo samo z radikalno spremembo družbenih odnosov proizvodnje na podežlju. Enako se je zgodilo v Italiji, kjer je Gramsci povezal »vprašanje juga« in »agrarno vprašanje« (na jugu Italije so velika zemljiška posestva izvajala pritisk, ki je vse bolj obremenjeval celotno Italijo). Vstaje v Torinu leta 1920 so še jasneje pokazale, da bodo »delavci, ki se upirajo sami, samodejno premagani, razen če jim uspe združiti sile s tistimi na bližnjem podežlju, s katerim so v vsakem primeru povezani prek več družinskih vezi« (Gramsci, 1975: 28).³ Veliko pozneje je bilo na podoben način kmečko vprašanje razširjeno na Kitajskem: politika *san nong* (tri podeželska vprašanja) je kmečko vprašanje navezala na totalno agrikulturno proizvodnjo in privlačnost vaškega življenja (Ye idr., 2010).

Razprava o kmetstvu se je prav tako razširila na razprave o prispevku kmetijstva k razvoju družbe kot celote.⁴ Na kmetijstvo bi bilo mogoče močno pritisniti, s čimer bi prispevali k akumulaciji kapitala v urbani industriji in zagotovili potrebno ceneno delovno silo. Vendar so nekateri orisali druge možnosti. Uspešno podeželje (v nasprotju s kmetijstvom pod pritiskom) bi ravno tako lahko postalo privlačen notranji trg, ki bi industrializaciji nudil močno podporo (Kay, 2009). Druga razprava, ki je vzniknila mnogo pozneje, se je vrtela okoli trajnostnosti. Pri tem je zanimivo, da so njeni pobudniki, kot je na primer Vries (1948), izhajali iz čajanovske tradicije. Tudi vsakrš-

3 »Leninova teorija je bila, da je ključno zagotoviti podporo kmetov ali vsaj njihovo nevtralnost, saj predstavljajo večino prebivalstva. V Italiji pa je bilo jasno, da bo delavski razred svojo vizijo države in demokracije lahko uresničil samo, če prevzame breme največjega problema v državni zgodovini [...]: vprašanja juga« (Gramsci, 1975: 28).

4 Ta razprava je zgodovinsko znana kot razprava med Buharinom in Preobraženskim. Pozneje se je ponovno pojavila v številnih oblikah. Njen trenutni izraz, ki jasno sledi istim obrisom, najdemo v Jackson, 2009.

na današnja razprava o poti do trajnostnosti mora nujno vključevati vlogo kmetstva. Prav tako se vedno znova pojavlja razprava o revščini (glej na primer IFAD, 2010). Število revnih po svetu se žal še naprej vztrajno povečuje in je leta 2010 doseglo 1,4 milijarde ljudi. Kar 70 odstotkov revnih živi na podeželju in so bolj ali manj odvisni od kmetijske dejavnosti. Pomanjkanje hrane je pogost in ponavljajoč se pojav. Po napovedih se bo morala svetovna proizvodnja hrane podvojiti do leta 2050, ko naj bi svetovno prebivalstvo doseglo vrhunec. Vendar pa se niti kratkoročno pomanjkanje hrane niti dolgoročna potreba po kmetijski rasti ne izrazita v priložnosti za revne na podeželju. Namesto tega sprožata nove korporativne naložbe (najbolj vidne v grabljenju zemlje), kar preživetje mnogih ljudi na podeželju še dodatno otežuje in spodkopava.

c) Vedno bolj razvidno postaja, da začetna vprašanja in njihove poznejše razširitve na druge razprave niso pomembne zgolj za radikalno levico. Drugi politični tokovi, vključno z institucionalizirano znanostjo, so se morali posvetiti istim vprašanjem in jih razrešiti. V vseh primerih je prišlo do razkorakov pri enakih vprašanjih. Nobena razprava ni zmogla razrešiti spremljajočih polemik. Zaradi slabe opremljenosti z glavnimi koncepti in področji zanimanja ter neupoštevanja morebitnih pomembnih prispevkov Čajanova k razrešitvi tega vprašanja niso veliko prispevale niti znanstvene discipline, kot so agrarna ekonomija, razvojna ekonomija, podeželska sociologija in kmečke študije, niti institucije, kot sta Organizacija ZN za prehrano in kmetijstvo (FAO) ter Svetovna banka (Shanin, 1986; 2009). Nekateri so našli specifične rešitve, kot je na primer razglas smrti kmetstva, vendar se niso izkazale za zelo koristne.

Ta knjiga ne cilja na izčrpno rekonstrukcijo zgodovinskih polemik in ne hlini, da jih razrešuje *ex post*. Naš cilj je spojiti jedro čajanovskega pristopa in ga navezati na trenutna vprašanja v središču mnogih novih podeželskih gibanj.

Ključen uvid čajanovskega pristopa je: četudi kapitalistični kontekst, v katerem kmet deluje, kmečko proizvodno enoto pogojuje in nanjo vpliva, ji ne vlada neposredno, ampak s pomočjo niza ravnovesij. Ta ravnovesja povezujejo kmečko enoto, njeno delovanje in njen razvoj v širši kapitalistični kontekst, vendar na zapleten in nedvomno značilen način. Tovrstna ravnovesja so ureditvena načela, ki (pre)oblikujejo potek dela na poljih, vzrejo goveda, gradnjo namakalnih sistemov ter potek in materializacijo identitete in medsebojnih odnosov. Razpon in kompleksnost vpletenih ravnovesij, ki se vzpostavljajo vedno znova, porajata impresivno heterogenost kmečke agrikulture in ustvarjata stalno dvoumnost. Po eni strani je kmetstvo zatirano in nerazumljeno, po drugi strani je nepogrešljivo in ponosno. Kmet tako trpi in se upira: včasih v ločenih trenutkih in včasih sočasno. Podobna zmeda

in navidezna protislovja veljajo za kmetijstvo v celoti; včasih doživi obdobja dekmētizacije, drugič pa ponovne kmetizacije. To izhaja iz kompleksnih vzajemnih delovanj različnih ravnovesij, iz načina njihovega vzdrževanja in tega, kako jih različni akterji (kmetje, njihove družine, skupnosti, interesne skupine, trgovci, banke, državni aparati, agroindustrije itd.) preoblikujejo.

Čajanov izpostavlja dve ravnovesji (med delom in porabo ter med garaštvom in uporabnostjo), ki se na kmetijah izenačujeta na način, edinstven za določeno kmetijo ter vezan na potrebe in obete kmečke družine, ki tam živi in dela. Ta ravnovesja sestavljajo neprimerljive entitete (na primer delo in poraba), ki so nujno medsebojno povezane. Ravnovesja posledično tvorijo »vzajemne odnose« (Čajanov, 1966: 102, poševni tisk dodan). Izhajajoč iz tega pristopa bom razpravljal o širšem naboru ravnovesij – nekaterih v današnjem kmetstvu in drugih, splošnejših, v smislu, da kmečko agrikulturo povezujejo z dinamiki, potekajočimi v širšem okolju. Na ta način nadgrajujem pristop Čajanova. Z drugimi besedami: želim preseči mnoge časovne in prostorske omejitve, prisotne v delu Čajanova (ki se jih je avtor dobro zavedal),⁵ in identificirati ravnovesja, ki delujejo kot glavna ureditvena načela današnje kmečke agrikulture. Prav tako bom poskusil zabeležiti, kako lahko kmečka agrikultura prispeva k odzivanju na nekatere pomembnejše izzive, s katerimi se človeštvo sooča; tovrstni odzivi se močno zanašajo na ustrezno usklajevanje različnih ravnovesij, vsaj če je različnim kmečkim skupinam prebivalstva dan dovoljšen »prostor« (Halamska, 2004), oziroma si ga osvojijo.

Bogata tradicija kmečkih študij, ki se je po svetu razvila v 20. stoletju, je zabeležila mnogo ravnovesij. Pokazal bom, da umetnost kmetovanja,⁶ kot se je Čajanov izrazil v *Socialni agronomiji* (1924: 6), temelji na večšem usklajevanju in prepletanju vzajemno delujočih ravnovesij. S pomočjo tovrstnega usklajevanja se kmetije spremenijo v »dobro delujoče celote«, kot je Dirk Roep (2000) trdil o delovanju nizozemskih kmetij ob prelomu tisočletja.⁷ Poskusil bom pokazati, da so izravnave, ki jih presojava, vse prej kot mirujoče. So dinamične: želje kmečkega prebivalstva po emancipaciji prevajajo v nenehen agrarni in podeželski razvoj – razen če ta razvoj zavrejo drugi

5 Thorner (1966: xxi) k temu pripominja, da »je Čajanov sam priznal, da je njegova teorija delovala bolje za redko kot pa gosto poseljene države. Prav tako je delovala bolje v državah, v katerih je bila agrarna struktura v pretresu [...], kot pa v državah z rigidnejšo agrarno strukturo. Za kraje, kjer si kmetje zemlje niso mogli zlahka kupiti ali si je vzeti, bi morali njegovo teorijo močno spremeniti.« Bilo je še več drugih omejitev.

6 *The Art of Farming* je najstarejši agronomski priročnik na Zahodu in je zelo dobro napisan. Leta 1977 je bil ponatisnjen. Njegov avtor je španski agronom Columella.

7 Zanimivo je izpostaviti, da je skoraj sto let prej Čajanov uporabil isto primerjavo kmetije kot »stroja« (1966: 44). Pri pisanju svoje knjige se Roep tega ni zavedal. Vendar je kot član kmečke družine iz vsakdanjih izkušenj dobro poznal ta vidik kmetovanja.

odnosi in okoliščine. Na koncu bom ponazoril, da usklajevanje in prepletenost različnih ravnovesij kmetij ne loči od njihovega politično-ekonomskega okolja. Namesto tega jih vanj hkrati vpne in od njega oddalji. Vsako ravnovesje je celota sprva neprimerljivih entitet, ki pa morajo biti kljub temu združene in poravnane. Obstaja torej potreba po doseganju najboljše možne izravnave. To nakazuje kompromise in pogosto ustvarja trenja. Upravljanje ravnovesja in (če je potrebno) poskusi njegovega prevrednotenja pogosto privedejo do družbenih bojov ali njihovega podžiganja. To še posebej velja, ko upoštevamo raznolike oblike družbenega boja.

Različna ravnovesja skupaj tvorijo zapleten sistem misli, ki

se zanaša na dve osnovni načeli: dualizem in relativizem. Dualizem je način dojemanja nasprotij, ki so ločljiva, vendar se sočasno dopolnjujejo. Vsa andska območja se, na primer, delijo v visoka in nizka, s prstmi, ki so v osnovi hladne ali tople. Vendar pa z uporabo načela relativizma ta nasprotja izgubijo svoje absolutne razmejitve. V vlogi izhodišča za kmetovo nanašanje in dojemanje visok teren tako postane nizek – kar je za zunanjega opazovalca jasen znak logične neskladnosti, je za kmeta gladek prehod za stapljanje nasprotujočih si vrednot. Referenčna točka je sredina (Salas in Tilmann, 1990: 9–10).

Umetnost kmetovanja je v veliki meri odvisna od dobre presoje za oceno različnih ravnovesij. »Lahko zatrdimo, da umetnost kmetovanja temelji na najprimernejši rabi mnogih partikularnosti, ki izhajajo iz njihovih kmetij« (Čajanov, 1924: 6). Te partikularnosti so razumljene in upravljane kot del ravnovesja: skupaj se pretakajo v izravnavo, ki partikularnosti, kot so razpoložljiva zemlja, število goveda, število ljudi, ki lahko pri delovnem procesu pomagajo, prihranki in naložbe itd., poveže v eno, dobro delujočo celoto. Ravnovesje je regulatorna naprava (nekako kot termostat), ki neprestano beleži pomembne informacije (na primer temperaturo v sobi) in jih prevaja v ustrezne odzive (na primer povečanje, zmanjšanje, zamik ali popolna prekinitev ogrevanja). Pri tem je bistveno, da se pri razpravljanju o teh ravnovesjih Čajanov v prvi vrsti ozira na značilnosti (in splošne interese, obete in izkušnje) kmečkih družin. Ko govorimo o ravnovesju dela in porabe, ne govorimo o abstraktni, marveč specifični (oziroma konkretni) potrebi po porabi posamezne družine. Enako velja za delo: govorimo o količini in kakovosti dela, ki ga je pripravljena in zmožna opraviti partikularna kmečka družina (ki živi v partikularnih razmerah). In navsezadnje je družina določna konstelacija, ki jo označujejo specifične značilnosti, kot je razmerje med porabniki/

delavci (ki bo pojasnjeno pozneje). Vendar kmet ali kmetica sama uravnava in prireja različna ravnovesja.

Tako lahko analogijo termostata razširimo, da orišemo specifičnost čajanovskih ravnovesij. Prvič, medtem ko termostat sprejema in se odziva na objektivne podatke (na primer temperatura v stopinjah Celzija), ki niso odprti za pogajanje in kakršnokoli subjektivno vrednotenje, čajanovska ravnovesja ključno upoštevajo, kako partikularne lastnosti zaznavajo vpleteni akterji (torej kako temperaturo v sobi doživljajo tisti, ki so v njej). To je veliko bolj zapleteno kot delo z zgolj objektivnimi podatki. Drugič, medtem ko je termostat popolnoma avtomatizirana naprava, ki lahko deluje brez stalne prisotnosti ali posredovanja kateregakoli akterja, čajanovski tip ravnovesja kritično upravlja akter (ali skupina akterjev) – tj. obrtnik, ki razume kmetovanje. Tretjič, termostat vgrajenemu algoritmu sledi na linearen, nedvoumen in brezkompromisen način. Termostat ni zmožen ustvariti raznolikosti. Osemnajst stopinj Celzija je popolnoma enako v ponedeljek zjutraj kot v sredo zvečer. Vendar pri presojanju čajanovskih ravnovesij vpleteni pogosto upravljajo s pravili, ki so del kulturnega repertoarja njihovih skupnosti ali strokovne skupine. Tovrstna pravila vedno kažejo na aktivno interpretacijo in ustrezno uporabo v partikularnih situacijah. Niso uporabljena v mehanskem razmerju ena proti ena. V kmetovanju ni preproste matematike. To je eden od razlogov, da se pojavlja raznolikost, pojasnjuje pa tudi, zakaj se kmetje pogosto prepirajo.

Če povzamemo, čajanovska ravnovesja torej kritično upoštevajo specifične situacije posamezne kmečke družine in kmetije. Kot taka so odvisna od akterjev in niso avtomatizirane naprave. Upravljanje ravnovesja (torej njegova uporaba v posamezni situaciji za ustvarjanje rešitev) vključuje akterje, ki so sposobni razbrati pravila in situacije ter sprejeti ustrezne odločitve. Pri tem se pojavi ključno vprašanje spola, ki v prvotnih delih Čajanova ni omenjeno, vendar je bilo od osemdesetih let naprej na tem področju opravljenega veliko prelomnega dela (glej Rooij, 1994; Agarwal, 1997). Dodaten sklop notranjih družinskih odnosov, ki bodo v prihodnosti kmetovanja vse bolj odločilni, se nanaša na medgeneracijsko obnovo in zlasti na možnosti mladih v kmetijstvu. Na teh področjih ostaja še veliko dela (Bela, 2011; Savarese, 2012).

Večina ravnovesij, o katerih razpravljamo v tej kratki knjigi, zadeva odnose (posredne ali ne) med kmečko enoto in širšim okoljem. Slednje ima na kmečke enote pogosto škodljiv vpliv. Zato je urejanje relevantnih ravnovesij občutljivo, saj najboljše možne izravnave ne iščejo zgolj kmečke družine. Zunanji dejavniki (kot so agroindustrije, banke, trgovska podjetja, trgovske verige, tehniki in ekspanzionisti) prav tako poskušajo prevrednotiti in

dejavno posegati v različna ravnovesja, da bi bolje ustrezala njihovim računam, četudi na škodo neposrednih proizvajalcev. Številna ravnovesja, o katerih bomo razpravljali, so tako posledice ali upodobitve antagonizmov. So bojišče, na katerem se zastopniki različnih sklopov interesov srečujejo, spopadajo, usklajujejo in/ali pogajajo. Ocenjevanje točne izravnave za vsako posamezno od mnogih medsebojno povezanih kompromisov (ali ravnovesij v čajanovskem besedišču) je tako vpeto v širše boje. Razprava o različnih ravnovesjih prav tako razjasnjuje, da boj kmetstva ni omejen na ceste, zasedanje osrednjih trgov glavnih mest in podtikanje ognja v McDonaldsih, temveč poteka, tudi ko kmetje poskušajo izboljšati polje ali zgraditi skupnostni namakalni sistem.

Čajanovska ravnovesja sestavljajo in upravljajo kmetovanje. Znotraj partikularnih časovno in krajevno zamejenih kontekstov (pre)oblikujejo postavitev in rodovitnost polj, število in vrsto goveda, donose pridelkov in živali itd. Skratka, »organizacijski načrt kmetije« (1966: 118) in njegov razvoj skozi čas upravljajo različna ravnovesja. Če se umetnost kmetovanja izraža skozi prelepa polja, ustrezno uležan gnoj, obilne žetve žita in telice z zdravimi potomci, jedro te umetnosti tvorijo usvajanje, izpopolnitev in ustvarjalno mešanje različnih ravnovesij.⁸ So orodja, ki jih umetnik uporablja za ustvarjanje svoje mojstrovine.

Vendar to ne poteka zgolj na kmetijah. Kmečke družine uporabljajo različna ravnovesja, da svoje interese, obete in želje prevedejo v scenarij, ki med drugim opredeljuje, kako naj se kmetija razvija v prihodnosti, deluje na tržnicah ter vaških sestankih itn.

Kmetje pogosto izberejo izravnave, ki organizacijo, delovanje in razvoj kmetije oddaljijo od tržnih neposrednosti in tako proizvodno enoto, kmečko družino in skupnost, ki ji pripadajo, zaščitijo (čeprav samo delno) pred številnimi grožnjami na teh trgih. Ravnovesja, ki se prevajajo v specifične izravnave, je tako mogoče razumeti kot obliko polanyijevske »protitržne naprave«: kmetom in kmečki agrikulturi pomaga zanihati stran od trgov, kadarkoli in kjerkoli je to potrebno. Država tako ni edina, ki posreduje, da popravi kakršnakoli večja neravnovesja med gospodarstvom, ekologijo in družbo. Partikularen del civilne družbe (torej kmetstvo) je tisti, ki »poseže« v razvoj kmetijstva in ga umakne z zgolj ekonomsko določene poti. Aktiven nadzor kmetstva nad različnimi ravnovesji v kmetijstvo vnaša konstelacijo, ki je produktivnejša, priskrbi več zaposlovanja ter mnogim ponuja več

8 Usvajanje različnih ravnovesij je ključen element kulturnih repertoarjev kmečkih družb. Mnoge izravnave so zgoščene (»institucionalizirane«) v izkustvena pravila, pregovore, lokalne norme, vrednote in sklope znanja, ki določajo, kako je »dobro kmetovanje« organizirano. To izjemno pomaga znižati transakcijske stroške (Saccomandi, 1998; Ventura, 2001; Milone, 2004).

samostojnosti in prostora za samoupravljanje, kot ga lahko ponudijo kapitalsko-delovna razmerja in/ali kmetovanje pod izključnim nadzorom trgov.

Politična relevantnost kmečkih teorij

Zgodovinskih razprav o kmetstvu in kmečki agrikulturi ni mogoče zemariti kot nepomembno in zastarelo prepiranje. Odsevajo in navezujejo se na različne poti za ustvarjanje in razvoj specifičnih družbeno-materialnih resničnosti. Osnovne dileme obstajajo še v današnjem svetu, morda še celo bolj kot kadarkoli prej (glej na primer delo Mazoyerja in Roudarta (2006), ki trdita, da ekonomske krize današnjega kapitalizma ni mogoče razrešiti brez ustreznega odziva na neznansko revščino, na katero je obsojen velik del podeželskega prebivalstva). Enako velja tudi za temelje dela Čajanova. Pred tridesetimi leti je Paul Durrenberger vprašal: »Zakaj bi se njegovemu delu posvečali več kot 50 let po nastanku?« (1984: 1). Njegov odgovor na to vprašanje se še vedno zdi sprejemljiv: »Najpreprostejši odgovor je, da je Čajanov razvil analizo ekonomije kmetij in gospodinjstkih produkcijskih enot, ki je pomembna kjerkoli in kadarkoli tovrstne oblike najdemo« (ibid.).

Mislim, da je ponoven premislek o »umetnosti kmetovanja« več kot sto let potem, ko so prve razprave razdelile takratno radikalno levico, pomemben zaradi vsaj petih razlogov.

Prvi razlog je epistemološki. Kot v inteligentnem uvodu v Čajanova izpostavlja Mottura (1988: 7), v odnosu do kmetstva tako zdaj kot v preteklosti obstajata dve stališči. Prvo je nekritična vera (na primer populistično stališče v preteklosti in »držanje s kmeti« danes), drugo pa odkrit odpor. Med njima ni kritičnega stališča, kaj šele kritične teorije. Kot sem poskušal zagovarjati v *The New Peasantries* (2008), je kmečka agrikulturna praksa brez teorije. Hegemonska misel goji do kmetstva in kmetovanja aroganten odnos in je nevedna. Moderni svet se na kmečko resničnost ozira bodisi z zaupanjem bodisi z odporom, kar kmete spremeni v neprijetne ali celo nerodne pojave. Čajanov je v tej panorami redka izjema. Ponuja obljubo, da bi lahko razvili razumevanje kmetstva ali morda celo zgradili kritično teorijo. Odnos Čajanova z ruskim kmetstvom lahko opišemo z več ključnimi besedami. Prva in vodilna je radovednost. Empirična radovednost: kaj te ljudi spodbuja? Kakšni so njihovi medsebojni odnosi? Kaj lahko prispeva družbi?⁹ Veliko pove

9 Leta 1966, ko je bilo delo Čajanova prvič objavljeno v angleščini, so bila vprašanja prav ista – le da niso bila vezana na agrikulturo, temveč na pretrse v jugovzhodni Aziji, kjer je kmečka vojska (Viet Cong) začejala uspešen boj proti najmočnejši vojski na svetu (ki jo je na koncu porazila).

to, da Čajanov poskuša odgovore najti pri kmetstvu – kmečka agrikultura in kmetje niso določeni od zunaj in pod vladavino »splošnih zakonov«. Zato je empirično poizvedovanje o dinamikah kmetstva nujno za izdelavo ustrezne teorije. To nastopi skupaj z drugimi ključnimi elementi: akademsko natančnostjo, vključenostjo v procese in upanjem.

Radovednost, usmerjena v dobro utemeljeno empirično raziskovanje, je v naslednjih desetletjih poganjala skoraj neizprosno ponovno izumljanje čajanovskega stališča. Mnogi raziskovalci in intelektualci, tesno povezani s kmetstvom, so šele pozneje odkrili vrednost in moč izvirnega dela Čajanova in tako prispevali k temu, kar zdaj imenujemo čajanovski pristop.

Drugi razlog za ponoven razmislek je, da se današnji svet sooča z neznanstvom, četudi zelo raznolikim procesom rekmētizacije. To je izrazito vidno na primeru »vračanja« na manjše družinske kmetije na Kitajskem, v Vietnamu in drugih državah jugovzhodne Azije – v tem valu vračanja se je na Kitajskem ponovno vzpostavilo 250 milijonov kmetij, ki so državo spremenile v »akademski zlati rudnik« za kmečke študije (Deng, 2009: 13). Drug izjemen proces se je zgodil v Braziliji, kjer so se v eksodusu na podeželje (z začetkom v času vojaške diktature v 70. letih) iz večinoma (a ne izključno) nevarnih favel preselili stotisoči revnih. Zasedli so velike površine zemljišč, ki so bila po dolgotrajnem in težkem boju spremenjena v številne nove kmečke enote. Po zadnjih dveh popisih prebivalstva (1995–1996 in 2006) se je število manjših posestev povečalo za približno 400.000 (kar pomeni 10-odstotni prirast celotnega števila kmetij (MDA, 2009)). Novoustvarjene kmetije skupaj obsegajo površino 32 milijonov hektarjev, »kar je toliko kot šesteta skupna površina agrikolturnih področij Švice, Portugalske, Belgije, Danske in Nizozemske« (Cassel, 2007). Druge izraze rekmētizacije najdemo v Evropi.

Tretji razlog za ponoven razmislek je porast novih, ponosnih in močnih mednarodnih gibanj, ki so pogosto omenjena kot »transnacionalna agrarna gibanja« (ang. *transnational agrarian movements*) oziroma TAM (Borras idr., 2008), kot je Via Campesina, kar dobesedno pomeni »kmečka pot«. Njihova rast sovпада (in je bila brez dvoma spodbujena) z naraščajočo pozornostjo, ki jo kmečkemu vprašanju namenjajo uveljavljene nevladne organizacije in organizacije, ki delujejo v okviru Združenih narodov. Sylvia Pérez-Vitoria je svojo knjigo iz leta 2005 nasloвила *Les paysans son de retour (Kmetje so se vrnili)*. In zares so se vrnili tako v praksi kot v politiki.

Četrty razlog je naraščanje zavedanja, da kmečka agrikultura vsebuje pomembne odzive na mnoga nova pomanjkanja (hrane, vode, energije, produktivne zaposlitve itd.), ki ogrožajo prihodnost našega planeta. Kmečko poljedelstvo lahko morda igra vlogo pri blaženju podnebnih sprememb, saj imajo po navedbah Via Campesine kmečke agrikulture hladilni učinek

namesto segrevalnega. Enako velja pri razmisleku o ekonomskih in finančnih krizah, ki pomembno prispevajo k nestabilnosti trgov: kmečko poljedelstvo v teh okoliščinah še posebej pride do izraza, saj ponuja zelo odporno obliko proizvodnje hrane.

Peti in zadnji razlog za ponoven premislek je, da zadnja desetletja beležimo premik kritične teorije onkrat številnih kategorij, ki so zaznamovale genezo in vrhunec industrijskega kapitalizma. Nekoč klasičen proletariat se je razpršil v več »razredov dela« (Bernstein, 2010a); klasična tovarna ni več glavno prizorišče konfrontacije med delom in kapitalom. Nasprotovanja med njima se zdaj pojavljajo na mnogih, širše razpršenih krajih ter zavzemajo nove in pogosto zanimive oblike (Hardt in Negri, 2004). Politična teorija, ki cilja na resen opis teh sprememb (na primer Harvey, 2010; Hallaway, 2002; 2010), je razvila nove pristope, ki na stara vprašanja dajejo sveže odgovore in včasih ponudijo nepričakovane vidike.

Ti novonastajajoči pristopi poudarjajo izvorno delo Čajanova (četudi posredno) in hkrati omogočajo njegovo nadaljnje izpopolnjevanje. Z združevanjem Čajanova in poznejših del, ki temeljijo na njegovih izhodiščih, lahko s temi novimi političnimi pristopi izboljšamo naše razumevanje številnih podeželskih bojov, ki danes potekajo po vsem svetu, ki ga nova podeželska gibanja poskušajo spremeniti.

Na tem mestu bom bežno omenil tri pojme, h katerim se bom vrnil v zadnjem poglavju [knjige]. Prvi je multituda. Kmetje v današnjem svetu so multituda. Obvladajo umetnost izmikanja vladovanju (Scott, 2009; glej tudi Mendras, 1987); so zelo heterogeni; urejanje njihovega dela navdihujejo procesi, zelo oddaljeni od tržne logike: narava, družba in kulturni repertoarji vsi pomenijo enako pomembna ureditvena načela (o čemer bom razpravljal v nadaljevanju [knjige]). Kmetje se upirajo deljenju proizvodnega procesa v ločene naloge ter naslavlajo težnjo po eksternalizaciji mnogih od teh del. Ustvarjajo skupno (gmajne) – ki je drugi pomemben pojem.¹⁰ Gmajne – kot so zasedena zemlja v Braziliji, skupne zbiralnice semen širom Latinške Amerike in Afrike, namakalni sistemi na Kitajskem, nova urbano-ruralna razmerja v Evropi ter na novo vzpostavljeni ugnezdjeni trgi¹¹ povsod po svetu – se kažejo kot zelo produktivne in pomenijo prepričljivo alternativo

10 Gmajne so viri v skupnem lastništvu in v skupni rabi (ali po poimenovanju Elinor Ostrom (1990) »skupni bazeni virov«), ki se uporabljajo za ustvarjanje vrednosti.

11 Ugnezdjeni trg je avtorjev koncept, s katerim označuje lokalizirane prostore menjave, kjer je poudarek na medosebnih odnosih, kakovosti produktov, razvoju lokalnega območja in varovanju okolja. Takšni trgi postavljajo v ospredje vrednote, ki so drugačne od vrednot globaliziranih trgov. Za analizo koncepta glej na primer besedilo Sergia Schneiderja, Natálie Salvate in Abela Cassola *Nested Markets, Food Networks, and New Pathways for Rural Development in Brazil* iz leta 2016 (v reviji *Agriculture* 6 (4)). Članek je dostopen na DOI: 10.3390/agriculture6040061 (op. ur.).

korporativnemu kapitalu. Tretji pojem so majhni vmesni, prazni prostori (ang. *interstices*), tj. kraji, kjer se nasprotovanja udejanjijo. To so špranje v svetovnem sistemu, strukturne luknje, ki se pojavljajo kot posledica množičnih procesov izključevanja. So praznine, ki jih državni aparati ne morejo upravljati s svojimi institucionalnimi napravami. Nekateri od teh prostorov se kar pojavijo, drugi pa so dejavno ustvarjeni iz pogosto kaotičnih in nasprotujočih si stvarnosti, v katerih se vsi premikamo.

Kmečke družine delujejo na preseku več takšnih razpok. Prva je povezana z dejstvom, da njihovo delo ni mezдно. Kapitalu ni neposredno podrejeno, čeprav ta poskuša ustvariti in izvajati zapletene in pogosto globoko prodirajoče mehanizme za nadzor kmečkega dela. Številni kmetje s pomočjo dejavnega in veččega prilagajanja mnogih ravnovesij, na katerih slonijo današnje kmetije, delovanje in razvoj svojih kmetij oddalijo od tržne logike; s tem ustvarjajo vmesne prostore, v katerih in skozi katere se vedno tesneje povezujejo z ustvarjalci in upravljavci drugih tako nastalih vmesnih prostorov, pri čemer pogosto nastanejo nova družbena gibanja. Splošneje so ti vmesni, prazni prostori razpoke območja nenehnega boja in zibelke upora, ki včasih vzniknejo kot ustvarjališča trdnih alternativ kapitalističnim ureditvam. So kraji multitudine, v katerih se ustvarjajo in poustvarjajo singularnosti. K tem vprašanjem se bom vrnil v zadnjem poglavju [te knjige].

Kmečko poljedelstvo in kapitalizem

Čajanov (1966: 222) je jasno pokazal, da kmetije »obstajajo znotraj gospodarstva, v katerem prevladujejo kapitalistični odnosi; v proizvodnjo blaga so pritegnjene kot proizvajalci na drobno ter prodajajo in kupujejo po cenah blagovnega kapitalizma, njihov obratni kapital pa lahko temelji na bančnih posojilih«. »S pomočjo teh povezav vsak podvig malega kmeta postane organski del svetovnega gospodarstva. Kmet izkusi učinke splošnega svetovnega gospodarskega življenja, njegovo organizacijo močno usmerjajo kapitalistične svetovne ekonomske zahteve in tako skupaj z milijoni drugih vpliva na celoten sistem svetovne ekonomije« (ibid.: 258).

Na kratko, kmetije so torej del kapitalističnega sistema. Vendar je prav tako res, da: a) so njegov podrejen del (za primer glej ibid.: 257); b) same po sebi niso kapitalistične enote proizvodnje; in c) njihovo delovanje se značilno razlikuje od upravljanja kapitalističnih kmetijskih podjetij.

Kmetije nimajo strukture kapitalističnega podjetja ter ne temeljijo na odnosu med delom in kapitalom. Delo na kmetiji ni mezдно delo, kapital pa

ni kapital v marksističnem smislu (tj. ni kapital, ki mora proizvesti dodano vrednost z namenom ponovnih investicij, ki ciljajo na proizvodnjo še več dodane vrednosti). »Kapital« na kmetijah je v razpoložljivih orodjih, zgradbah, živalih in prihrankih. Vendar ta »kapital« zagotovo ni »vrednost, ki proizvaja dodano vrednost«, kot je menil Kautsky (1974: 65). Zgradbe, oprema itd. so instrumenti (ali sredstva) za spodbujanje in izboljšanje delovnega procesa. Odsotnost delovno-kapitalskega odnosa je ravno tista lastnost, ki kmetije razločuje od drugih enot agrikalturne proizvodnje. To je prav tako odločilen temeljni dejavnik pri čajanovskem pristopu.

Specifični notranji ustroj kmetije pomeni, da jo pogosto upravljajo odločilno drugače kot kapitalistična kmetijska podjetja – in prav ta razlika je zelo pomembna. Kot piše Čajanov (1966: 89): »Manjše kmetije proizvajajo takrat, ko se kapitalistične kmetije ustavijo.« Thorner (1966: xviii) pravi, da »bi v primeru bankrota kapitalističnih kmetij kmečke družine lahko delale dlje, prodajale po nižjih cenah, pridobile ničelni presežek in še vedno leto za letom nadaljevale s kmetovanjem. Zato je Čajanov sklepal, da je konkurenčna moč kmečkih družin nasproti obsežnim kapitalističnim kmetijam veliko večja, kot je prikazano v delih Marxa, Kautskyja, Lenina in njihovih naslednikov.« Mariátegui (1928) dodaja: »Povsod okoli nas vidimo, da velikih lastnikov zemlje ne zanima fizična produktivnost zemljišča, temveč samo njegova dobičkonosnost.«

Kmečka agrikultura je del kapitalizma, vendar njen nelagoden del. Ustvarja vmesne prostore in trenja. Je zibelka upora in ustvarja alternative, ki delujejo kot trajna kritika dominantnih vzorcev. Počne, česar kapitalistične kmetije ne bi mogle. Kmečka agrikultura je »anaerobna« (Paz, 2006): preživi lahko tudi brez kisika dobička, ki ga korporativna agrikultura močno potrebuje. Kot del kapitalizma pa so kmetije tudi nemirne. S pomočjo ravnovesij več glavnih protislovij kmečka agrikultura prodira tako v kmečko družino kot tudi kmetstvo v celoti.

Vse to nakazuje, da združitev politično-ekonomske analize (tj. raziskovanja konteksta in načina njegovega delovanja na kmetije) in čajanovskih pristopov (ki nam omogočajo razumeti, kako se to dogaja v specifičnih situacijah in kakšni odzivi se razvijejo) ni samo možna (kot prepričljivo zagovarja Little (1989)), pač pa je pogosto celo nujna. Cilj ni dlakocepljenje o razlikah in domnevnih nezdržljivostih med njima, temveč njuna združitev in snovanje močnega teoretičnega orodja.

Ta knjiga zavrača prevladujoči pogled na kmetstvo kot pojav, nujno vezan na preteklost in periferijo. Prav tako ne prevzema stališča, da je modernizacija agrikulture na zahodu izničila kmečke načine kmetovanja. Kmečke družbe so zagotovo izginile, pojavil pa se je nov način kmetovanja, temelječ na pod-

jetniškem modelu (ki vsebuje popolno preureditev mnogih glavnih ravnovesij). Vendar se je kmečki način kmetovanja nadaljeval in prilagodil novim okoliščinam ter se od zgodnjih 90. let revitaliziral, okreпил in razširil; na kratko, doživel je renesanso. Številni kmetovalci (izraz uporabljam kot splošni pojem, ki zajema mnoge različne tipe) po vsem svetu nadaljujejo ali ponovno začnajo proizvajati kot kmetje. To počnejo na različne načine, ki ustrezajo potrebam, težavam in možnostim, s katerimi se soočajo v zgodnjem 21. stoletju.

Kmetje iz, na primer, Latinske Amerike in severozahodne Evrope predstavljajo dve zelo različni entiteti. Poskus njihove uvrstitve v isto analitično kategorijo »kmet« upravičeno poraja vprašanje: »Kaj imajo sploh skupnega?« Bernstein (2010a: 112) se tega vprašanja loti tako, da išče »skupne družbene odnose s kapitalom«. Njegov argument, da kmete združujejo določeni skupni pogoji obstoja v razmerju do korporativnega kapitala, kar pomeni, da imajo tudi skupne interese in izhodišče za kolektivno ukrepanje, po mojem mnenju daje trdno podlago za uvrščanje kmetov v enovito entiteto (glej tudi Bernstein, 2010b: 308).

Zakaj je Čajanov genij?

Življenjepisa Čajanova ne bom podajal, saj so to drugi storili že veliko bolje, kot bi si upal pričakovati od sebe (Kerblay, 1966; Sprotto, 1988; Sevilla Guzmán, 1990; Danilov, 1991; Abramovay, 1998; Shanin, 2009; Wanderley, 2009). Želim pa poudariti, da njegova genialnost ni bila božansko navdihnjena: bil je, kot vsi (in morda še posebej geniji med nami), proizvod razmer, v katerih je živel. Prvi takšen dejavnik je specifično zgodovinsko ozadje, vključujoč neskončno in izjemno raznoliko rusko podeželje, ekonomsko depresijo sredi 19. stoletja, ko so si mnogi *miri* (kmečke skupnosti) in radikalna politična gibanja (znana predvsem pod krovnim izrazom *narodniki*) zamislila rusko prihodnost, zgrajeno na temeljih kmetstva in skupaj z njim (Sevilla Guzmán in González de Molina (2005) ponujata jedrnat pregled teh gibanj in njihovih programov). Čajanov je to ozadje zelo dobro poznal. Prav tako je bil s kmečkim življenjem seznanjen zaradi mnogih vsakodnevnih srečanj z njim, kot je razvidno iz številnih fragmentov *Socialne agronomije*, dela, dostopnega samo v nemščini in zaradi tega komajda znanega drugje. Poznal pa je še drug način spoznavanja kmečke agrikulture in njenih dinamik, ki je bil v tistem času razmeroma edinstven.

Drugič, Čajanov je imel dostop do edinstvene zbirke podatkov: zbirke *zemstev*. Auhagen, pisec predgovora k prvemu nemškemu prevodu *Teorije*

kmečke agrikulture, je pripomnil (1923: 1): »Ne poznam nobene druge države s tako bogato agrikulturno podatkovno zbirko, kot jo ima Rusija.« In Čajanov je (ugibam, da ponosno) pripomnil (ibid.: 7), da je sam Karl Marx o zbirki izrazil občudovanje in se zanjo zanimal. Bogati podatki so omogočali raziskovanje in analizo empiričnih vzorcev, ki so odsevali delovanje različnih ravnovesij. Skupaj z dobro razvitimi metodami statistične analize je dostopnost tega bogatega gradiva ustvarila edinstveno priložnost.

Tretjič, Čajanov je imel to prednost, da je delal in živel v tranzicijskem obdobju, ki se je začelo z boljševiško revolucijo leta 1917, čeprav se je prav ta prednost izkazala za smrtonosno. Bil je aretiran, pretrpel zrežiran sodni postopek in umrl v gulagu. A še preden so takšni tragični dogodki postali sistemska značilnost sovjetske družbe, je bila porevolucijska Rusija živahen vrelec zamisli, vključno z obsežnimi razpravami o možnosti daljnosežnih sprememb na podeželju. Čajanov, ki je bil v te razprave vključen na več ravneh, je bil eden tistih, ki so poosebljali optimizem teh gibanj.

Te tri sestavine so skupaj ustvarile edinstveno mešanico okoliščin in za tisti čas popolnoma nove smeri razmišljanja:

1. Teorijo kmečke agrikulture, ki je vključevala prve poskuse razgrinjanja dinamik posamične kmetije in kmečke agrikulture kot celote. Ta teorija je bila na mikroravni združena s širšo razpravo (na makroravni), v kateri je »izolirana država« (ali »otok«) nastopala kot metafora z močnim nakazovanjem na pomen skrbnega uravnavanja notranjega (ali nacionalnega) trga, še posebej pri mednarodnem trgovanju. Čajanov je prav tako razvil utopične predstave o tem, kako bi se lahko kmečka agrikultura razvila v bogati družbi v prihodnosti. To je počel anonimno pod psevdonimom Ivan Kremnev v romanu iz leta 1920, ki opisuje potovanje »Brata Alekseja« (Čajanov, 1976).
2. Zаметke tega, kar je Čajanov poimenoval »socialna agronomija«, v kateri več avtorjev prepozna začetek podeželskega razvoja in razvojnih študij. Prav tako zarisuje agronomijo, ki prepozna ključnost medsebojnega delovanja in preobražanja ljudi in žive narave (v nasprotju s pojmovanjem agrikulture kot izključne domene »zakonov narave«).
3. Teorijo vertikalnega sodelovanja (za razliko od »horizontalnega sodelovanja«, vsiljenega s »kolektivizacijo«, ki je sledila pozneje), ki je zgodnji primer tranzicijske teorije (Kerblay, 1985).

Zadnja izmed teh smeri razmišljanja, vertikalno sodelovanje, si zasluži celovitejšo razlago. Nanaša se na grajenje močnih zadrug okoli kmetij v proizvodni verigi. Na eni strani bi bile zadruge, ki bi za kmetije proizvajale vnose (na primer gnojila, stroje, posojila), na drugi pa zadruge, ki bi različ-

ne pridelke s kmetij predelovale in komercializirale. Tovrstne »zadruga bi manjšim obratom nudile vse prednosti večjih« (Čajanov, 1988: 155). V letih pred revolucijo leta 1917 je zadružno gibanje na ruskem podeželju pridobivalo na pomenu. Grajenje obsežnih zadružnih mrež je bilo temelj veliko širšega političnega projekta: tranzicije Rusije, projekta, del katerega je bila tudi radikalna agrarna reforma. Ta tranzicijski projekt naj bi vodili trije jasni cilji: 1) čim večja rast agrikulture proizvodnje, ki bi prispevala k skupni rasti državnega gospodarstva;¹² 2) stremljenje k povečanju produktivnosti agrikulture dela; in 3) enakomernejša porazdelitev dohodkov v državi. S stališča Čajanova bi morala biti ta tranzicija zgrajena okoli kmetstva¹³ in bi jo moralo poganjati kmetstvo samo: »Pred nami so bili milijoni kmetov z lastnimi navadami in zamislimi o kmetovanju. Teh oseb ne more nihče nadzorovati. Njihovo početje je odvisno od njihove lastne pripravljenosti in njihovih lastnih pojmovanj« (ibid.). V tem in drugih vidikih se Čajanov približuje na kmetstvu temelječim političnim projektom, ki jih je Karl Marx predlagal v pismu z dne 8. marca 1881. V pismu Marx izpostavlja, da univerzalna teorija zgodovinskega razvoja ne obstaja. Ruske kmečke komune, je trdil, imajo možnost neposrednega prehoda v komunizem (za podobno misel glej tudi Hardt in Negri, 2004: 123, opomba 43).

To je bila precejšnja sprememba njegovega predhodnega razmišljanja, saj je v *Osemnajstem brumairu* (1963: 124) trdil:

Če med malimi kmeti obstajajo le lokalne povezave [...] in identiteta njihovih interesov ne poraja nobene skupnosti, nobene državne vezi in nobene politične organizacije med njimi, ne tvorijo razreda. Posledično ne morejo uveljaviti svojih razrednih interesov v lastnem imenu [...] Ne morejo se zastopati sami, morajo biti zastopani.

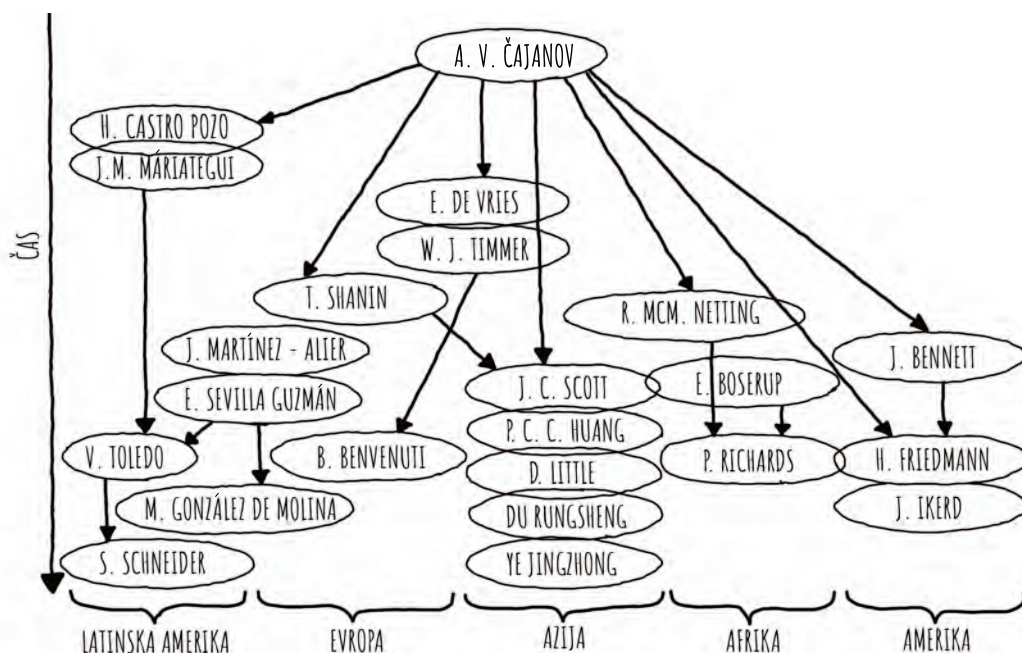
Sledeč temu izhodišču lahko postavimo tezo, da kmetje sami sebe v razred konstituirajo takrat, ko se začnejo sporazumevati (česar je zdaj v izobilju) in ko si delijo skupni politični projekt za preobrazbo podeželja. Ta razred je zmožen vplivati na tranzicije svojega časa – kar se trenutno dogaja v novih transnacionalnih kmečkih gibanjih in zaradi njih (kot je Via Campesina) ter v njihovih radikalnih programih za spremembe.

¹² »Celotna prihodnost naše države [...] je odvisna od hitrega in energičnega napredka v naši agrikulturi in še posebej od tega, ali bo zmožna pridelati dva klasa pšenice povsod, kjer trenutno raste zgolj eden« (Čajanov, 1988: 154).

¹³ »Vsakdo se strinja, da bodo kmetije osnova za ustvarjanje nove agrikulture v Rusiji« (Čajanov, 1988: 137).

Rodovniški dokaz

Številni znanstveniki so svoja dela izrecno gradili na delu Aleksandra Vasiljeviča Čajanova. Še več pa jih je, ne da bi bili seznanjeni z njegovim delom, čajanovski pristop »poizumilo«; razlog je preprosto v tem, da temeljite empirične raziskave pogosto razkrivajo pojmovne okvirje, presenetljivo podobne teoretičnim stališčem Čajanova. V sliki 1 sem poskusil zbrati najbolj znane učenjake, ki so se močno opirali na delo Čajanova, četudi pogosto kritično. Ta rodovnik je vse prej kot popoln, vendar prikazuje vztrajen vpliv tega avtorja. Prilagam ga predvsem kot pripomoček za mlade znanstvenike in družbene aktiviste, ki so šele začeli odkrivati kmečke študije. Geografske oznake se ne nanašajo na kraj rojstva ali bivanja, ampak na kraje, kjer so ti učenjaki najintenzivneje izvajali empirično terensko delo. V tej knjigi skoraj vse citiram ali se nanje nanašam. Nekateri izmed njih (kot so Martínez-Alier, Sevilla Guzmán, Vries in Netting) so raziskovali na več celinah. Časovno obdobje se v grobem razteza od leta 1900 do danes.

Slika 1: Grafični prikaz čajanovske tradicije.

Prevod: Zoran Fijavž

Literatura

- Abramovay, Ricardo (1998): O admiravel mundo novo de Alexander Chayanov. *Estudos Avançados* 12(32). Dostopno na DOI: 10.1590/S0103-40141998000100006.
- Agarwal, Bina (1997): Bargaining and Gender Relations Within and Beyond the Household. *Feminist Economics* 3(1). Dostopno na DOI: 10.1080/135457097338799.
- Auhagen, Otto (1923): Vorwort. V *Die Lehre von der bäuerlichen Wirtschaft, Versuch einer Theorie der Familienwirtschaft im Landbau*, A. Tschajanow (avtor). Berlin: Verlagsbuchhandlung Paul Parey.
- Bernstein, Henry (2009): V. I. Lenin and A. V. Chayanov: Looking Back, Looking Forward. *Journal of Peasant Studies* 36(1): 55–81.
- Bernstein, Henry (2010a): *Class Dynamics of Agrarian Change*. Halifax: Fernwood Publishing.
- Bernstein, Henry (2010b): Introduction: Some Questions Concerning the Productive Forces. *Journal of Peasant Studies* 10(3): 300–314.
- Borras, Saturnino M., Marc Edelman in Cristóbal Kay (2008): Transnational Agrarian Movements: Origins and Politics, Campaigns and Impact. *Journal of Agrarian Change* 8(2/3): 169–204.
- Cassel, Guilherme (2007): A atualidade da Reforma Agraria. *Jornal Folha de Sao Paulo*, 4. marec.
- Chayanov [Čajanov], Alexander (1923): *Die Lehre von der bäuerlichen Wirtschaft Versuch einer Theorie der Familienwirtschaft im Landbau*. Berlin: Vedagsbuchhandlung Paul Parey.
- Chayanov [Čajanov], Alexander (1924): *Die Sozial Agronomie, ihre Grundgedanken und ihre Arbeitsmethoden*. Berlin: Verlagsbuchhandlung Paul Parey.
- Chayanov [Čajanov], Alexander (1966): *The Theory of Peasant Economy*. Homewood, Illinois: The American Economic Association.
- Chayanov [Čajanov], Alexander (1976): The Journey of My Brother Alexis to the Land of Peasant Utopia. *Journal of Peasant Studies* 4: 63–108.
- Chayanov [Čajanov], Alexander (1988): *L'economia di lavoro, scritti scelti, a cura di Fiorenzo Sperotto*. Milan: Franco Angeli/INSOR.
- Danilov, Viktor (1991): Alexander Chayanov as a Theoretician of the Co-operative Movement (uvodnik). V *The Theory of Peasant Co-operatives*, A. Chayanov (avtor). Columbus: Ohio State University Press.
- Deng, Zhenglai (2009): Academic Inquiries into the “Chinese Success Story”. V *China's Economy, Rural Reform and Agricultural Development*, Z. Deng (ur.), 1–19. Singapore: World Scientific Publishing Co.

- Durrenberger, E. Paul (1984): *Chayanov, Peasants, and Economic Anthropology*. Orlando: Harcourt Brace.
- Gramsci, Antonio (1975): *Letters from Prison*. London: Jonathan Cape.
- Halamska, Maria (2004): A Different End of the Peasants. *Polish Sociological Review* 3(147): 245–268.
- Hardt, Michael in Antonio Negri (2004): *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: Penguin Press.
- Harvey, David (2010): *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism*. London: Profile Books.
- Holloway, John (2010): *Crack Capitalism*. London: Pluto Press.
- IFAD (International Fund for Agricultural Development) (2010): *Rural Poverty Report 2011: New Realities, New Challenges, New Opportunities for Tomorrow's Generation*. Rome: IFAD.
- Jackson, Tim (2009): *Prosperity Without Growth? The Transition to a Sustainable Economy*. London: Sustainable Development Commission.
- Kautsky, Karl (1974): *La cuestión agraria*. Buenos Aires: Siglo Veintiuno, Argentina Editores.
- Kay, Cristóbal (2009): Development Strategies and Rural Development: Exploring Synergies, Eradicating Poverty. *Journal of Peasant Studies* 36(1): 103–137.
- Kerblay, Basile (1966): A. V. Chayanov: Life, Career, Works. V *The Theory of Peasant Economy*, A. Chayanov (avtor), xxv–lxxv. Homewood, Illinois: The American Economic Association.
- Kerblay, Basile (1985): *Du Mir aux Agrovilles*. Paris: Institut du Monde Sovietique et de l'Europe Centrale et orientale.
- Little, Daniel (1989): *Understanding Peasant China: Case Studies in the Philosophy of Science*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Mariátegui, José Carlos (1928): *7 Ensayos de interpretación de la realidad Peruana*. Lima: Arnauta.
- Martínez-Alier, Joan (1991): The Ecological Interpretation of Socio-Economic History: Andean Examples. *Capitalism Nature Socialism* 2(2): 101–119.
- Marx, Karl (1963): *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. New York: International Publishers.
- MDA (Ministério do Desenvolvimento Agrário) (2009): *O Censo Agropecuário 2006 e a agricultura Familiar no Brasil*. Brazil: MDA.
- Mazoyer, Marcel in Laurence Roudart (2006): *A History of World Agriculture*. London: Routledge.
- Mendras, Henri (1987): *La Fin des Paysans, suivi d'une reflexion sur la fin des pasans: Vingt Ans Après*. Paris: Actes Sud.

- Milone, Pierluigi (2004): *Agricoltura in transizione: la forza dei piccoli passi. Un'analisi neo-istituzionale delle innovazioni contadine*. Doktorska disertacija. Univerza v Wageningnu, Nizozemska.
- Mottura, Giovanni (1988): A. V. Čajanov: proposte per una possibile linea di lettura di alcuni lavori (predgovor). V *L'economia di lavoro, scritti scelti*, A. V. Čajanov (avtor). Milano: Franco Angeli/INso.
- Ostrom, Elinor (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paz, Raúl (2006): El campesinado en el agro argentino: ¿Repensando el debate teórico o un intento de reconceptualización? *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe* 81: 65–85.
- Pérez-Vitoria, Sylvia (2005): *Les paysans sont de retour, essai*. Arles, France: Actes Sud.
- Ploeg, Jan Douwe van der (2008): *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*. London: Routledge.
- Roep, Dirk (2000): *Vernieuwend werken; sporen van vermogen en onvermogen (een socio-materiele studie over vernieuwing in de landbouw uitgewerkt voor de westelijke veenweidegebieden)*. Doktorska disertacija. Univerza v Wageningnu, Nizozemska.
- Rooij, Sabine J. G. de (1994): Work of the Second Order. V *Rural Gender Studies in Europe*, L. van der Plas in M. Fonte (ur.), 69–79. Assen: Royal van Gorcum.
- Saccomandi, Vito in Bruno Benvenuti (1998): *Agricultural Market Economics: A Neo-Institutional Analysis of Exchange, Circulation and Distribution of Agricultural Products*. Assen: Royal van Gorcum.
- Salas, Maria in Hermann Tilmann (1990): Andean Agriculture – A Development Path for Peru? *ILEA Newsletter*, marec.
- Savarese, Elisabetta (2012): *Young People's Perception of Rural Areas: A European Survey Carried Out in Eight Member States*. Rome: Rete Rurale, Ministero delle Politiche Agricole, Alimentari e Forestali.
- Scott, James C. (2009): *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Sevilla Guzmán, Eduardo (1990): Redescubriendo a Chayanov: hacia un neopopulismo ecológico. *Agricultura y Sociedad* 55: 201–237.
- Sevilla Guzmán, Eduardo in Manuel González de Molina (2005): *Sobre a evolução do conceito de campesinato*. Brasília: Via Campesina do Brasil in Expressão Popular.
- Shanin, Teodor (1986): Chayanov's Message: Illuminations, Miscomprehensions, and the Contemporary "Development Theory" (uvodnik). V *The Theory of Peasant Economy*, A. V. Chayanov (avtor), 1–24. Madison: University of Wisconsin Press.

- Shanin, Teodor (2009): Chayanov's Treble Death and Tenuous Resurrection: An Essay About Understanding, About Roots of Plausibility and About Rural Russia. *Journal of Peasant Studies* 36(1): 83–101. Dostopno na DOI: 10.1080/03066150902820420.
- Sperotto, Fiorenzo (1988): Aproximación a la vida y a la obra de Chayanov. *Agricultura y Sociedad* 48: 173–208.
- Thorner, Daniel (1966): Chayanov's Concept of Peasant Economy. V *The Theory of Peasant Economy*, A. V. Chayanov (avtor), xi–xxiii. Homewood, Illinois: The American Economic Association.
- Ventura, Flaminia (2001): *Organizzarsi per Sopravvivere: Un analisi neo-istituzionale dello sviluppo endogeno nell'agricoltura Umbra*. Doktorska disertacija. Univerza v Wageningnu, Nizozemska.
- Vries, Egbert de (1948): *De Aarde Betaalt: de rijkdommen der aarde en hun betekenis voor de wereldhuishouding en politiek*. Haag: Uitgeverij Albani.
- Wanderley, Maria de Nazareth Baudel (2009): *O mundo rural como um espaço de vida; reflexões sobre a propriedade da terra, agricultura familiar e ruralidade*. Porto Alegre: UFRGS Editora.
- Wolf, Eric R. (1969): *Peasant Wars of the Twentieth Century*. New York: Harper and Row.
- Ye Jingzhong, Rao Jing in Wu Huifang (2010): Crossing the River by Feeling the Stones: Rural Development in China. *Rivista di Economia Agraria* 65(2): 261–294.